

OPONENTSKÝ POSUDEK DIPLOMOVÉ PRÁCE

- Diplomantka:** Bc. Žaneta Ondroušková
- Název práce:** Kreslený humor s environmentální tematikou v českém tisku
Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Katedra sociální a kulturní ekologie. Praha, 2016.
- Vedoucí práce:** Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph.D.
- Oponent:** Mgr. Roman Hájek (IKSŽ FSV UK)

Žaneta Ondroušková si pro svou diplomovou práci zvolila dosud v českém kontextu neprobádané téma kresleného humoru s environmentální tematikou. To si samo o sobě zaslouží ocenění – humor jako specifický způsob zprostředkování informací je v Česku relativně přehlíženým fenoménem obecně, nejen ve vztahu k tematice životního prostředí. Autorka tak byla postavena před dvě zásadní výzvy: 1. teoreticky uchopit téma, k němuž je omezené množství literatury a 2. navrhnout výzkum tak, abych do tématu získala hlubší vhled. Jsem si dobře vědom toho, že jde o úkoly pro diplomovou práci velmi ambiciózní a že by se s nimi obtížně popasovával i zkušený tým výzkumníků. Následující hodnocení je proto třeba vnímat s ohledem na tuto skutečnost.

Obecně lze říct, že řada slabin práce souvisí s nepřítli ujasněným cílem, snahou „honit příliš mnoho zajíců najednou“ a možná i s neukotveností autorky v oblasti mediálního výzkumu. Autorka sama v úvodu předjímá, že si je vědoma jisté obecnosti svého výzkumu – z mého hlediska je ale možná obecnější, než nutně musel být. Pojdme ale rozebrat jednotlivé aspekty práce popořadě.

Formálně je text práce na vysoké úrovni (obsahuje dokonce i rejstřík), s citační normou – pokud jde o citování použité literatury – autorka zvládá pracovat s přehledem. O víc zarazí postup, který zvolila pro citování pramenů (tj. empirického materiálu, s nímž pracovala). Jednotlivé kresby, které ilustrují text, jsou označeny jen pořadovým číslem. Očekával jsem proto někde v závěru práce seznam všech analyzovaných obrázků s příslušnými formálními náležitostmi (autor, titul, datum, strana) – ten však nikde v práci uveden není (seznam obrázků na s. 127 větší nápovědu o zdrojích použitých obrázků nedává). V případě pramenných materiálů tedy není dodržena citační norma a bylo by vhodné, kdyby autorka seznam doplnila jako errata práce.

Z hlediska argumentace a faktografie se v práci vyskytuje několik problematických míst. Už první věta 1. kapitoly („Přestože se příběhy pomocí obrazů vyprávěly dávno předtím, ve světě periodického tisku se narativní ilustrace, navíc ve spojení s humorem, objevila až na konci 19. století.“) je nepřesná, neboť obrazové příběhy ve „světě periodického tisku“ (což popravdě není úplně vhodný výraz) existovaly již v podstatě od vynálezu knihtisku, a sice ve formě nejrůznějších ilustrovaných letáků (autorem mnohých byl fenomenální Albrecht Dürer).

Na s. 43 autorka tvrdí, že je těžké definovat znak, ve skutečnosti je ale definice znaku celkem jasná a v zásadě dvojí – středověká, na niž navázala saussurovská tradice (ono prostě „Aliquid stat pro aliquo.“), a postmoderní Ecova (Znak je vše, co na základě dříve ustavené sociální konvence může být chápáno jako něco, co zastupuje něco jiného.). Jinými slovy problémem sémiotiky je řada různých pojetí znaku, nikoli jeho definice. V pojmovém zmatení pak autorka pokračuje i při výkladu teorie sémiotiky a chápání znaku (s. 45), kde přeskakuje mezi různými koncepty i výzkumnými tradicemi (nehledě na to, že druhé jméno Charlese Peirce nebylo Saunders, ale Sanders – s. 43). Tuto nepřiliš vydařenou část pak autorka zakončuje značně kontroverzním tvrzením, že „Při aplikaci sémiotické analýzy není nezbytné zcela dodržovat závazná pravidla, jako to děláme například při kódování v kvantitativní obsahové analýze.“ (s. 45) Myslím, že sémiotici by z takové formulace nebyli příliš nadšení. Ve skutečnosti je totiž postup sémiotické analýzy celkem striktně daný (od denotativního popisu znaků přes znakovou syntaxi až po konotační rovinu) – a je jedině škoda, že takto nebyl uplatňován v druhé části autorčina výzkumu (respektive byl uplatňován spíše intuitivně než analyticky).

Dalším drobnostem již nebudu věnovat více pozornosti, jen bych do budoucna doporučoval obezřetnost při zařazování analýzy rámců, která nemusí být jen kvalitativní, naopak se často využívá i v kvantitativních studiích (s. 46); pojem stereotyp není původně vůbec spojen s narativní analýzou (což je trochu sugerováno na s. 47); v textu se také na několika místech objevují vágní, a proto zpochybnitelná tvrzení (např. „Mění-li se politický režim, dochází také k transformaci médií.“ – s. 22).

Jisté rezervy má autorka v práci s terminologií. „Humorná novinová kresba“ není úplně vhodné označení pro analyzované jednotky (viz abstrakt), nemluvě o výrazu „malůvky (s. 11), místo „rámování“ se v českém kontextu používá spíše výraz „rámcování“, pracovat v analýze s pojmem „background“ není nejvhodnější, na s. 43 se operuje s pojmy „nauka“ a „věda“, aniž by byl vysvětlen jejich vztah (autorka je patrně vnímá jako synonyma), „teoretické ukotvení metodologie“ je v zásadě pleonasmus (s. 40), v závěru pak autorka nešťastně spojuje pojmy zpravodajské hodnoty a gatekeeping (s. 115).

Teoretická část jako celek poskytuje autorce jen omezené východisko pro stanovení výzkumných otázek. Kapitola 2 působí jako souhrn mediálněvědních teorií a konceptů, jimž ale autorka nedala vlastní řád (a zdaleka ne všechny jsou pro výzkum relevantní – některé jsou zakotvené ve výzkumu publika, jiné ve výzkumech mediálních systémů, další ve výzkumech obsahu). Pokud mohu soudit, obsahuje i část teorie věnovaná environmentálním problémům hlavně jakýsi „nezbytný kánon“ bez větší ambice literaturu výrazněji vztáhnout k předmětu práce. Navíc popisuje vývoj v čase – pro analytické účely by ale možná bylo vhodnější představit jednotlivá klíčová témata reflektovaná v médiích. V části, kde se autorka věnuje mediálnímu zachycení environmentální problematiky, pak rovněž představuje jednotlivé studie – nepřináší výraznější vlastní vklad ve formě kreativního přeuspořádání materiálů, jež shromáždila během rešerše. Pro kvalitativní analýzu by pak asi bývalo vhodné zařadit i některé z publikací věnujících se humoru v médiích (např. kanonickou *Humor in the Mass Media* Browna a Brianta, 1983).

Všeobecné zaměření teoretické části má za následek, že výzkumné otázky se k ní vztahují často jen volně. Do jejich formulace se dále promítá velmi široký záběr práce. VVO3 je formulována nešťastně (není jasné, co se jí myslí), VVO5 není nijak reflektována v rešerši a je otázkou, co nám

má o tématu říkat, VVO8 používá analyticky jen obtížně uchopitelný pojem „bagatelizace“ (jak jej chápala autorka, není podrobněji vysvětleno). Je také otázkou, proč se autorka zaměřuje na rozdíly mezi tituly, když sama uvádí, že rozhodující jsou autoři vtipů. Konečně u výzkumu tohoto typu jsou možná nadbytečné hypotézy (nadto se u H2 opět setkáváme s nejasností, co je „aktuálnost“).

Metodu kvantitativní obsahové analýzy si autorka osvojila, byť v některých případech jsem měl pochybnost, zda jsou hodnoty, jichž nabývají jednotlivé proměnné, skutečně unikátní (nejvíce u proměnné námět, kterou by jistě bylo možné redukovat. V práci je mimochodem uvedeno, že v kódovací knize může být podrobnější návod, jak jednotlivé proměnné kódovat; kniha v příloze ale jen replikuje informace, jež jsou již uvedeny v metodologické části. Některé aspekty, které by možná bylo zajímavé prověřit, pak v kódovací knize chybí, respektive její design je neumožňuje odvodit (např. zda vtipy akcentují spíše globální nebo lokální environmentální témata).

Pokud by na to u obhajoby byl prostor, poprosil bych o zevrubnější objasnění toho, jak autorka vybírala vzorek. Tím, že do environmentální problematiky zařadila i širší společensko-ekonomické problémy jako krize kapitalismu, se totiž v mnoha případech ocitla na hraně toho, které vtipy ještě do vzorku zařadit (např. obrázek č. 624 rozebíraný na s. 103 se zdá být z podstaty spíše komentářem politiky, byť obsahuje termín „trvale udržitelný rozvoj“).

Z hlediska prezentace výsledků má na některých místech autorka tendenci jen popisovat grafy a tabulky, nikoli se pokoušet o jejich interpretaci a kontextualizaci. V kapitole 6.3.1 by naopak bylo vhodnější znázornit data tabulkou místo rozvláčeného (a nepřehledného) popisu v textu. Vyskytují se i drobnější nedostatky typu zjednodušujících závěrů (s. 63 – „Přestože jsou tato environmentální rizika dlouhodobá, daří se je postupně zmenšovat a znečištění není tak závažným problémem jako bylo v minulosti [CENIA, 2015]. S tím souvisí i postupný úbytek těchto témat v české mediální produkci, konkrétně v kresleném humoru tuzemských periodik.“ – tady autorka a priori předpokládá něco, co na jiném místě ověřuje) nebo nesouhlasících údajů v textu a v tabulkách (na s. 68 neseď údaj o počtu kreseb Miroslava Kemela).

Pojetím i realizací podstatně méně přesvědčivá je kvalitativní část výzkumu, která by dle mého soudu mohla být vzhledem k cíli i zcela vynechána. Autorka zde nemá jasně vymezený vztah mezi obrazovou, narativní a motivickou analýzou (je motiv a narativ podřízen obrazové analýze?), od s. 49 pak v textu operuje jen s „kvalitativní sémiotickou analýzou“; nehledě na to, že narativní analýza u vtipů založených na jediné kresbě obecně nepřináší příliš produktivní výsledky.

Samotné provedení analýzy je spíše intuitivní, jen omezeně si všímá sémiotických parametrů (fungování a vztahy znaků) a naopak akcentuje politicko-společenský kontext, což někdy bezděčně vypadá jako snaha „vysvětlit vtipnost vtipu“. Nejasný je mi také důvod náhodného výběru – právě sémiotická analýza si říká spíše o výběr nějakým způsobem záměrný. Při vyvození závěrů ze sémiotické analýzy se pak autorka pokouší o celkem nešťastně kvantifikace (na vzorku 20 obrázků, s. 107).

Sečteno, podtrženo – Žaneta Ondroušková si stanovila velmi ambiciózní cíl u dosud jen málo probádaného tématu. Obojí bych chtěl znovu ocenit – jakkoli jsem se tu zabýval především výtkami, velmi vítám toto inovativní téma, které může říct mnohé ani ne tak o médiích, ale

zejména o proměně české společnosti. Stejně tak oceňuji, že práce je psána kultivovaným jazykem bez většího množství chyb a až na výjimky je kvalitní i v rovině stylistické.

Celkově by však práci pomohla mnohem zevrubnější úvaha o tom, co lze vlastně u daného předmětu zkoumat, doprovobená pregnantnější formulací výzkumného cíle (jemuž by se přizpůsobila výzkumná metoda). Mnoho z výše uvedených připomínek k práci vychází právě z toho, že v tomto směru „stojí na chatrných základech“.

Bez ohledu na tuto skutečnost, která pro mne má při hodnocení spíše okrajový význam (kdo mívá výše, padá zkrátka jen z větší výšky), se v práci objevuje řada více či méně závažných nedostatků (faktické nepřesnosti, terminologie, způsob citování pramenů, nepříliš zvládnutá metoda sémiotické analýzy), jejichž kumulace snižuje výsledný dojem z práce. Doporučuji ji proto hodnotit 9–10 body, tedy někde na pomezí mezi hodnocením „velmi dobře“ a „dobře“.

V Kladně 10. srpna 2016

Mgr. Roman Hájek
IKSŽ FSV UK